

Wprowadzenie

Od kilku lat Zespół ds. Obszarów Wiejskich KPZK PAN organizuje konferencje problemowe poświęcone różnym aspektom rozwoju przestrzenno-społeczno-gospodarczego wsi polskiej. Świadczy o tym m.in. publikacja KPZK PAN wydana wspólnie ze Szkołą Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, a ostatnio z Wyższą Szkołą Ekonomiczną w Białymstoku¹. Prezentowany Biuletyn pt. *Wieś polska, dwa lata po wstąpieniu do Unii Europejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem wsi tzw. Ściany Wschodniej* jest pokłosiem konferencji pod tym tytułem, która odbyła się w Radzikowie k. Błonia 9-10 maja 2006 r. Chciałbym podziękować kierownictwu WSE Białystok, a zwłaszcza obecnemu Rektorowi WSE Panu prof. dr Zbigniewowi Ejsmontowi za niezawodny wkład finansowy w organizację i prezentowane wydawnictwo.

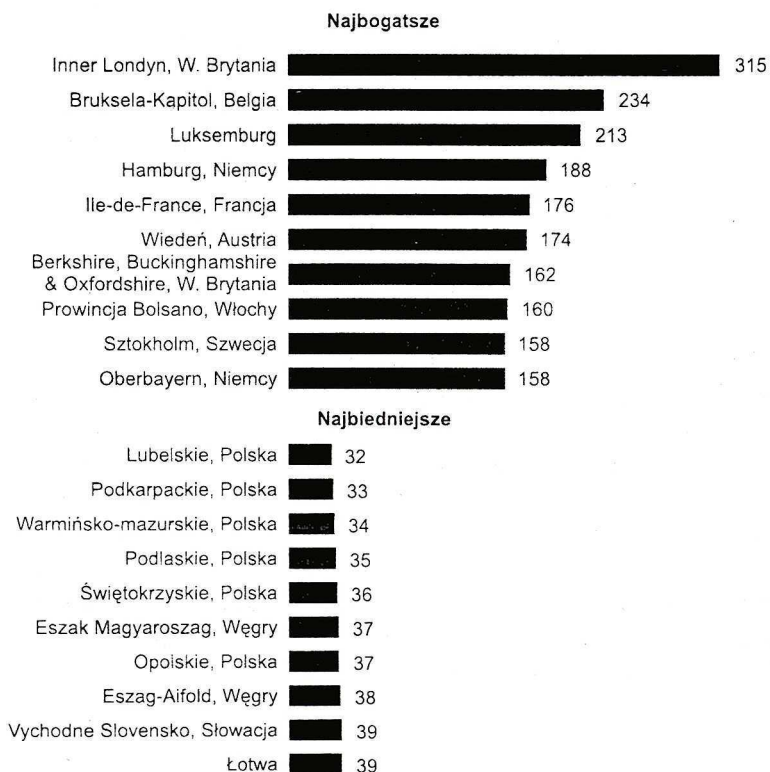
Należy się zastanowić, dlaczego wybraliśmy taki tytuł konferencji. Są dwa aspekty: ogólny i szczegółowy. Otóż wiadomo, że w tak krótkim czasie, jaki upłynął od wstąpienia Polski do UE (maj 2004 r.) nie mogły nastąpić zasadnicze zmiany w zagospodarowaniu obszarów wsi w Polsce, ale został zapoczątkowany przełom w możliwościach przekształceń na podstawie środków unijnych (patrz artykuł prof. F. Tomczaka). Już w okresie 2004-2005 w ramach dopłat bezpośrednich rolnicy polscy otrzymali ponad 7 mld zł. W 2006 r. i w następnych latach ten dopływ środków finansowych będzie zwiększał się. Na lata 2007-2013 Unia Europejska przeznacza ponad 11 mld euro na rozwój obszarów wiejskich (patrz artykuł prof. A. Kowalskiego). Tak więc sprawy ogólne dotyczące możliwości przekształceń wsi polskiej są przedstawione w tych dwóch opracowaniach.

¹ a) *Możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi polskiej w kontekście integracji z Unią Europejską*. Studia KPZK PAN, t. CX, SGGW, Warszawa 2000.

b) *Wieś polska w świetle wyników NSP 2002 i PSR 2002. Aspekty społeczne, ekonomiczne i przestrzenne*. Biuletyn KPZK PAN, z. 213, A. Stasiak (red.). KPZK PAN, WSE Białystok, Warszawa 2004.

c) *Przestrzenne aspekty rozwoju wsi polskiej z uwzględnieniem obszarów depresji społeczno-gospodarczej*. Studia KPZK PAN, t. CXIV, A. Stasiak, R. Horodeński (red.). KPZK PAN, WSE Białystok, Warszawa 2005.

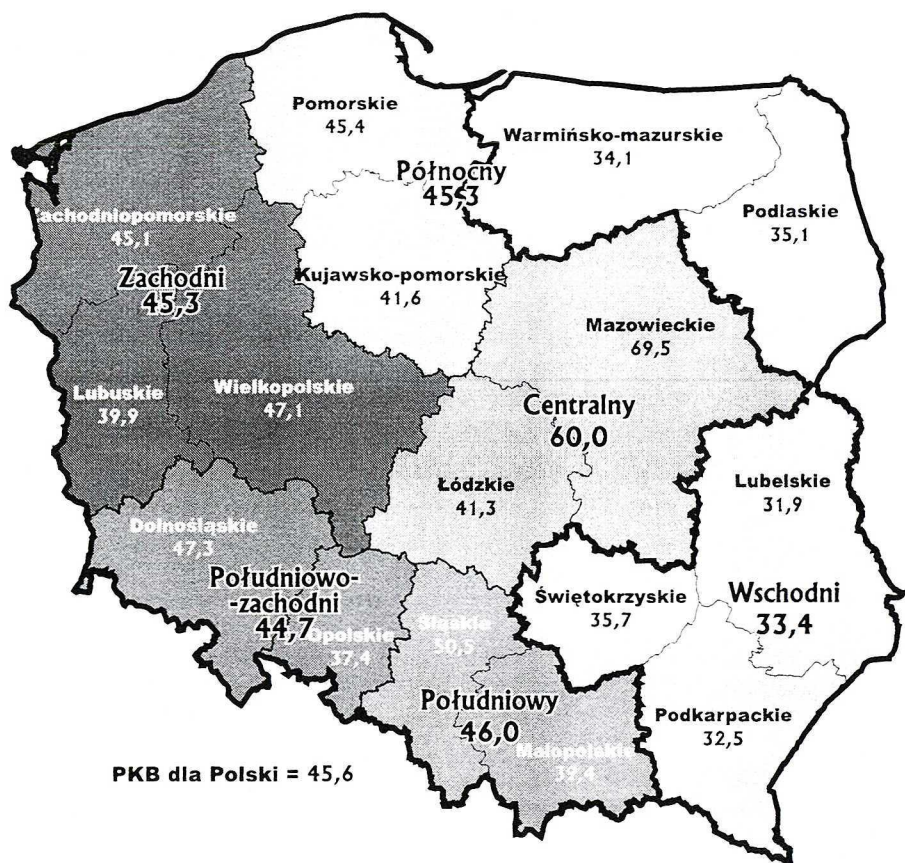
Następne artykuły odnoszą się do problematyki obszarów wiejskich, skupionych w pięciu województwach Polski Wschodniej (warmińsko-mazurskie, podlaskie, lubelskie, podkarpackie, świętokrzyskie), cztery z nich to województwa tzw. Ściany Wschodniej, a zostało dołączone do nich także piąte – woj. świętokrzyskie. Są to obszary o najniższym poziomie PKB na 1 mieszkańca w Unii Europejskiej (patrz ryc. 1 i 2). W 2005 r. „prezydencja luksemburska” zaproponowała utworzenie w latach 2007-2013 specjalnego funduszu przeznaczonego na rozwój tych regionów – województw (ok. 3 mld euro)². Znajac te deklaracje Unii Europejskiej oraz rzeczywistość sytuacji

Ryc. 1. Najbogatsze i najbiedniejsze regiony UE w % PKB,
UE = 100, dane za 2002 r.

Źródło: GUS (ryc. 1-4).

² Program operacyjny *Rozwój Polski Wschodniej*. Projekt Ministerstwa Rozwoju Regionalnego. Warszawa lipiec 2006.

Ryc. 2. Polska na tle Unii Europejskiej
PKB na mieszkańca w poszczególnych regionach Polski, UE25 = 100

w tych regionach postanowiliśmy poświęcić drugą część Biuletynu opisowi stanu wsi tych pięciu województw. Zwróciliśmy się do wybranych przedstawicieli nauki, reprezentujących ośrodki regionalne o przygotowanie referatów i artykułów. Efekty tego przedstawia szczegółowa część publikacji. Przy tej okazji chciałbym podziękować ówczesnemu Pełnomocnikowi Premiera RP do Spraw Polski Wschodniej, Panu Wiesławowi Kamieńskiemu za udział w konferencji, wypowiedź merytoryczną, a także głos w dyskusji. Zdajemy sobie sprawę, że nasze wydawnictwo może być jednym z elementów budowania wiedzy o wsi Polski Wschodniej.

Obecnie pod kierownictwem Sekretarza Stanu w Ministerstwie Rozwoju Regionalnego Pana Władysława Ortyła zostało podjęte obszerne opracowanie pt. *Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*.

Na zakończenie chciałbym odnieść się do kilku zagadnień ogólnych i szczegółowych.

Pozytywne zjawisko, na które prawdopodobnie wpłynęły dopłaty bezpośrednie do 1 ha gruntów rolnych, obejmujące ok. 1,4 mln producentów rolnych, to istotne zmniejszenie powierzchni odłogów i ugorów na gruntach rolnych z ok. 1,4 mln ha w 2004 r. do ok. 1 mln ha w 2005 r.³

Z tym wiąże się także wzrost cen ziemi, gruntów rolnych. W 2005 r. kształtowały się one średnio na poziomie ponad 8200 zł za 1 ha, tj. ok. 1600 zł więcej niż w 2004 r. (wzrost o 24%)⁴.

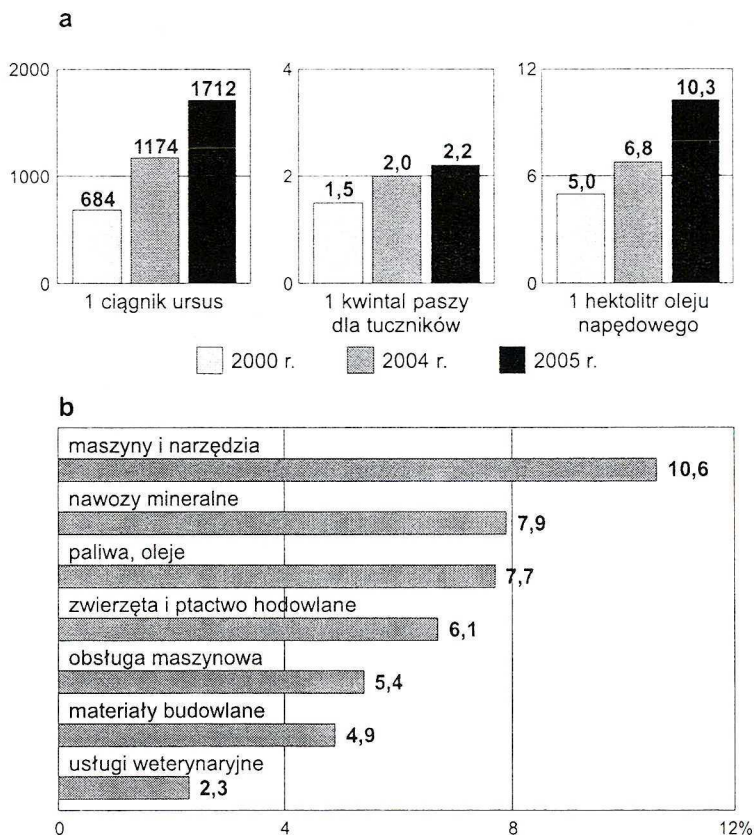
Negatywnym zjawiskiem były natomiast niskie ceny zbóż, a pozytywnym wzrost produkcji zwierzęcej. Jednak nadal istniało rozwarcie „nożyc cen”, czyli relacji cen produktów rolnych sprzedawanych do towarów i usług zakupywanych. Świadczą o tym dane zawarte w cytowanym wydawnictwie GUS, jak i ryc. 3.

Chciałbym także zwrócić uwagę na zróżnicowanie wsi tych województw, w sieci osadniczej, wiążące się z wielkościami średnimi wsi, gęstością zaludnienia, stopniem urbanizacji formalnej (udział ludności miejskiej).

Obszary wiejskie Polski Wschodniej (5 województw) skupiają ok. 4,2 mln ludności w ok. 12,7 tys. wsi, czyli średnio na wieś przypada ok. 330 mieszkańców. Jest to zbliżone do średniej polskiej, (ok. 345 mieszkańców/wieś). Jednak rozpatrując każde województwo oddzielnie okazuje się, że występują bardzo poważne różnice. W woj. podlaskim przypada ok. 150 mieszkańców na wieś, w warmińsko-mazurskim ok. 240, w woj. lubelskim ok. 350 a ok. 315 mieszk./wieś w świętokrzyskim, natomiast w podkarpackim ok. 830 mieszk./wieś. Ma to bardzo istotny wpływ na zagospodarowanie inwestycyjne przestrzeni wsi polskiej. Przy małej liczbie mieszkańców rosną koszty inwestycji komunalnych i ich eksploatacji, a problemem jest także lokalizacja podstawowych inwestycji publicznych, (przedszkola, szkoły, ośrodki zdrowia i opieka społeczna). Wiążą się z tym istotne różnice w gęstości zaludnienia, średnio od ok. 25 osób/km² w warmińsko-mazurskim, podlaskim, ok. 48 osób/km² – w lubelskim, ok. 64 osoby w świętokrzyskim i ok. 75 osób/km²

³ *Rolnictwo w 2005 r.* GUS, Warszawa 2006.

⁴ Tamże.

Ryc. 3. Koszty środków produkcji w rolnictwie

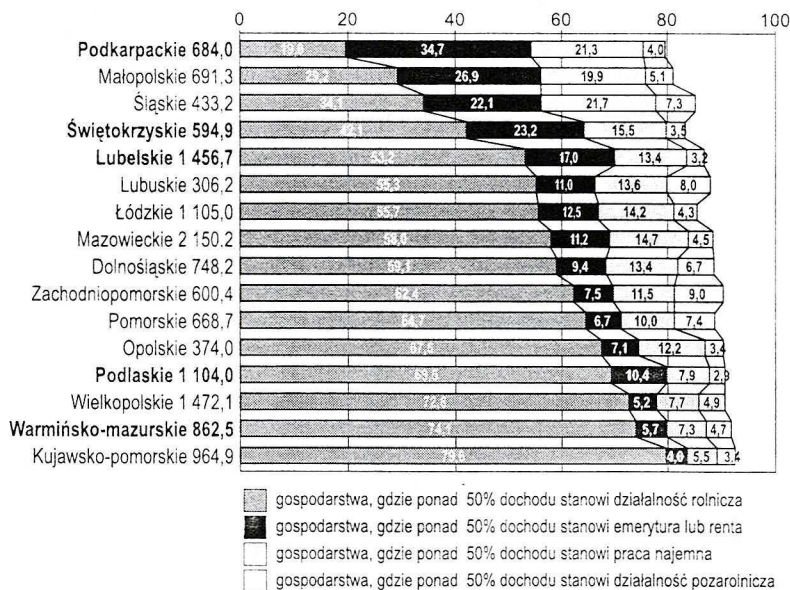
- a) – ile pszenicy kosztowały środki produkcji w rolnictwie (w kwintalach ziarna)
 b) – wzrost cen detalicznych środków produkcji w rolnictwie w 2005 r. (w procentach)

w podkarpackim. Różne jest też zaawansowanie procesów urbanizacji formalnej – od bardzo niskiego poziomu w podkarpackim – ok. 40% ludności miejskiej, ok. 45-40% ludności miejskiej województw lubelskiego i świętokrzyskiego, do względnie wysokich udziałów ludności miast woj. podlaskiego i warmińskiego – ok. 60%⁵.

Istotne są też różnice w strukturze zawodowej ludności wsi tego obszaru. Według danych NSP 2002 r. gospodarstwa domowe mające główne źródła utrzymania z pracy w rolnictwie, zamieszkałe na wsi stanowiły ok. 12%

⁵ Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2004 r. GUS, Warszawa 2004.

w woj. podkarpackim (bardzo wysoki udział tzw. chłopo-robotników), ok. 17-18% w woj. warmińsko-mazurskim i woj. świętokrzyskim, ok. 23% w woj. lubelskim i aż 34% w woj. podlaskim. Z tego wynika, że najbardziej rolniczym województwem w Polsce Wschodniej było woj. podlaskie⁶. Wysoko plasuje się też w skali ogólnopolskiej⁷ (patrz ryc. 4).

Ryc. 4. Użytki rolne w gospodarstwach według źródła przeważającego dochodu i województw (w %)

Należy także zwrócić uwagę na zasadnicze różnice w strukturze wielkości gospodarstw rolnych. Od ok. średnio 3 ha (w woj. podkarpackim) do średnio 18 ha (w woj. warmińsko-mazurskim). Ważne są też problemy przyrodnicze i ochrona walorów bardzo bogatego środowiska przyrodniczego.

Z tego skrótego omówienia problematyki wiejskiej w Polsce, zwłaszcza specyfiki województw Polski Wschodniej, wynika, że czeka nas dużo pracy badawczej poświęconej wsi polskiej jako całości, ale zwłaszcza województwom Polski Wschodniej.

⁶ Patrz. A. Stasiak: *Przemiany struktur demograficznych i społecznych wsi polskiej po 1946 r. Wizja przyszłości*. Biuletyn KPZK PAN, z. 213, Warszawa 2004.

⁷ *Zróżnicowania regionalnego rolnictwa*. J. Zegar (red.). GUS, Warszawa 2003.

Na zakończenie chciałbym jeszcze raz podziękować Panu Wiesławowi Kamieńskiemu, Kierownictwu WSE Białystok, autorom referatów i artykułów, uczestnikom konferencji i organizatorom, a zwłaszcza Pani Mirosławie Ryba oraz nieustrudzonej Redaktorze Pani Ewie Ryżlak.

Andrzej Stasiak